

UDK: 1.101.141.16

Dilnoza RUSTAMOVA,
Urganch Ranch texnologiya universiteti magistranti
E-mail: shixnazarmadiyorov@gmail.com

Reviewer: Prof, M.Xajiyeva

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALAR VA O‘QUVCHILAR BILISH FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Аннотация

Ushbu maqolada zamonaviy pedagogik texnologiyalarga ta’rif berilib, ularning bugungi kun ta’lim jarayonida tutgan o’rni haqida so’z boradi. Shu bilan birgalikda, zamonaviy ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda o’quvchilarning bilim olish jarayonining sifati hamda samaradorligini oshirish usullari nazariy asoslangan holda yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy pedagogik texnologiyalar, pedagogik texnologiya tamoyillari, kasbiy kompetensiya, inson kapitali, didaktik jarayon, poligraf va texnik baza, o’lchov shkalasi.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ И ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АКТИВИЗАЦИИ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Аннотация

В этой работе рассматриваются актуальные педагогические технологии и освещается их значение в системе современного образования. Кроме того, разъясняются теоретические положения, касающиеся повышения качества и результативности обучения студентов посредством внедрения инновационных образовательных подходов.

Ключевые слова: актуальные методы обучения, основы педагогического проектирования, профессиональные навыки педагога, кадровый потенциал, учебно-воспитательный процесс, материально-техническое оснащение, система оценки результатов

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES AND THEORETICAL BASIS OF ACTIVATING STUDENTS’ COGNITIVE ACTIVITY

Annotation

Given article demonstrates modern pedagogical technologies and talks about their role in today's educational process. Also, the theoretical foundations of improving the quality and efficiency of students' learning process based on educational technologies will be explained.

Key words: modern pedagogical technologies, principles of pedagogical technology, professional competence, human capital, didactic process, polygraph and technical base, measuring scale.

Mamlakatimizni ijtimoiy-iqtisodiy tomonlama rivojlantirish, adolatli boshqaruv va farovon hayotni ta’minlash ko’p jihatdan ta’lim tizimini isloh qilish bilan bevosita bog’liqdir. Har tomonlama rivojlangan, yuksak qadriyatlariga ega jamiyatni barpo etishimiz uchun ta’limga alohida e’tibor berishimiz zarur. “O’qitish tizimimizda yangi usullarni joriy etish, turli innovatsion g’oyalarni ishlab chiqish va amalda sinash, ta’lim jarayonida, oliy ta’limning o’quv reja va dasturlarida yangi pedagogik texnologiyalar va o’qitish usullarini keng joriy etish...” [1] bugungi kunning eng oliy maqsadlaridan biridir. Ushbu maqsadlarni amalga oshirishda O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to’g’risida”gi qarori, “Ta’lim to’g’risida”gi qonun hamda shu kabi qaror va farmonlar asos sifatida olinmoqda.

Ta’lim va tarbiya barcha zamonlarda o’zining dolzarbligini yo’qotmagan. Buni pedagogika tarixiga

nazar solgan holda chuqurroq anglashimiz mumkin. Ulug’ ajdodlarimizdan Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig”, Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq”, ibn Sinoning “Tadbir al-manozil”, hazrat Navoiyning “Mahbub ul-qulub”, Koshifiyning “Axloqi muhsiniy” kabi asarlarida farzandning ilm olishi, uning tarbiyasida e’tibor qilish kerak bo’lgan jihatlar mufassal bayon etilgan. Xususan, Alisher Navoiy o’zining “Mahbub ul-qulub” asarida tarbiya haqida shunday deydi:

“Itka taallumda chu bo’ldi kamol,
Sayd aning og’zidan o’ldi halol,
Olim ul itkim najasul ayn erur,
O’g’ling jahl o’lsa, ajab shayn erur.

(It o’rganish bilan komil bo’lgach, uning og’zi bilan tutilgan ovni yeyish mumkin bo’ladi. Eng iflos maxluq hisoblanmish it olim bo’lganida, ya’ni ov qilishni o’rganganda o’g’lingning johil qolmog’i nihoyatda xunuk ishdir [2]).”

Ta'lim-tarbiyaga oid manbalar va didaktik qarashlarni O'rta Osiyo xalqlarining yozma yodgorliklari, xususan, "Avesto"dan ham ko'plab topishimiz mumkin. Ushbu ta'limotga ko'ra ikki kuch: yaxshilik va yomonlik kuchlari mavjud bo'lib, ular bir-birlariga azaliy dushmanlar. Yaxshilik kuchlari o'zida yuksak insoniy fazilatlarini, jumladan, axloqiy yetuklik, tabiatni asrash, qalb go'zalligi kabilarni mujassamlashtirgan. Zardo'sht Yazdondan yer yuzida chorvachilik va dehqonchilikni rivojlantirish uchun o'z bandalarini sog'lom, baquvvat qilishini iltijo qilgan, ularda yaxshi xulq, yaxshi odat, yaxshi ishlarning barqaror bo'lishini tilab yolvorgan.

"Avesto" kitobida oila gigiyenasi hamda atrof-muhit tozaligi, ko'cha, suv havzalarini ozoda tutish haqida maxsus boblar ham mavjud. Misol uchun, ko'cha eshigining old qismida axlatlarni yig'ishtirmasdan qo'ygan insonlar jamoat roziligi hamda guvohligi bilan 25 darra urilgan. Yerni iflos qilgan, ozodalik qoidalarini buzgan shaxslar 40 darra urish jazosiga mahkum qilingan.

Vaqt o'tgani sari insoniyatning fikrlash va yashash tarzi, ma'naviy holati o'zgardi, rivojlandi. Minglab yillar almashinuvi natijasida odamlarning tafakkur doirasiga yangi bilimlar, tushunchalar kelib qo'shildi. Buning ta'siri o'laroq, ilm-fanda oldingi xulosalar va ilmlar yetarli bo'lmay qoldi. Hamma narsa vaqti kelib o'zgarishlarni qabul qilgani kabi ta'lim va tarbiya jarayoni ham rivojlanishga yuz tutdi. Bugun nutqimizga o'rnasha boshlagan didaktik o'yinlar, integrativ yondashish, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va shu turdagi atama hamda tushunchalar kasbimizning muhim qismiga aylandi. Mavzumizning asosiy qismi bo'lgan pedagogik texnologiya tushunchasiga batafsil to'xtalsak.

Pedagogik texnologiya nima? Uning xususiyatlari nimalardan iborat?

Yuqoridagi savollarga javob berishni pedagogik texnologiya atamasini izohlashdan boshlaymiz. Dastlab "texnologiya" tushunchasiga aniqlik kiritsak. Bu so'z ilk bor fan olamiga 1872-yilda kirib keldi va yunoncha ikki so'zdan - "texnos" - san'at, hunar va "logos" - fan so'zlaridan tashkil topgan holda, "hunar fani" ma'nosini anglatadi. Ta'lim texnologiyasi - ta'lim berish jarayonining yuksak san'at darajasida tashkil etilishidir. Yanada soddaroq aytadigan bo'lsak, ta'lim texnologiyasi - bu ta'limda qo'yilgan maqsadga erishishning mazmuni, ya'ni oldindan rejalashtirilgan ta'lim jarayonini aniq bir tizim asosida ketma-ketlik bilan amalga oshirish, zaruriy metodlar, yangi usullar tizimini puxta ishlab chiqish, yaratilgan metod va vositalardan foydalangan holda ta'lim sifatini hamda tarqqqiyotini yuqori darajaga ko'tarishdir.

"Pedagogik texnologiya - bu ma'lum ketma-ketlikdagi yaxlit jarayon bo'lib, u talabaning ehtiyojidan kelib chiqqan holda bir maqsadga yo'naltirilgan, oldindan puxta loyihalashtirilgan va kafolatlangan natija berishiga qaratilgan pedagogik jarayondir"[4].

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida XXI asrda mamlakatimiz ta'lim sohasida turli o'zgarishlar amalga oshiriladi, pedagog-kadrlarning faoliyati qaytadan yangilanadi, talabalarda

insonparvarlik, Vatanga sadoqat, ilmga bo'lgan chuqur intilish kabi tuyg'ular yanada rivojlantiriladi. Uning asosiy tamoyillari va mohiyatini o'rganish orqali ushbu jarayonni chuqurroq anglay olamiz:

Bir butunlik, yaxlitlik tamoyili - bunda ta'lim va tarbiyaning birgalikda olib borilishi nazarda tutiladi.

Asoslilik tamoyili turli fanlarning kelib chiqishi hamda o'rganilish obyektiga qarab ajratgan holda o'rganish afzal ekanini ifoda etadi. Ma'lumki, fanlar tabiiy, ijtimoiy, gumanitar kabi turlarga bo'lib ixchamlashtirilgan. Ana shu bo'linish asosida o'rganish fanlarning o'zaro aloqalarini anglashda yordam beradi hamda o'quvchining miya faoliyati zo'riqishini nisbatan kamaytiradi.

Faoliyatli yondashuv tamoyili o'rganilgan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llab, ish tajribasini oshirib borish va bo'lajak kadrlarning kasbiy kompetensiyasini oshirishga katta ahamiyat beradi.

O'qitib tadqiq etish, tadqiq etib o'qitish tamoyili asosida ikki xil tushuncha mavjud bo'lib, o'qituvchi o'quvchilarini fanga qiziqtirgan holda turli izlanishlar olib borishi hamda turli ta'lim texnologiyalari ustida ishlab, ularni amaliyotda sinab ko'rib, tuzatib, so'ng o'qitish, ya'ni tadqiq qilgach o'qitish jarayoni turadi.

Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish hamda insoniy lashtirish tamoyili ta'lim jarayonida inson qadri, uning jamiyat hayotida tutgan o'rni, mavjud huquq va burchlarini anglash va hurmat qilishni o'rgatishga chuqur ahamiyat beradi.

Madaniyatni anglash tamoyili har bir jamiyatda xalqning madaniy taraqqiyoti darajasiga asoslangan holda bilim berilishini ifodalaydi. Oldingi yillarda samarali ta'lim uchun o'qituvchining bilim darajasi va salohiyati yetarli bo'lgan bo'lsa, hozirgi kunda faqat ushbu omillarga suyangan holda yuqoridagi maqsadga erishib bo'lmaydi. Mazkur o'rinda pedagogning zamonaviy innovatsion texnologiyalardan boxabarligi, kompyuter va shu kabi qurilmalardan foydalana olishi va shu kabi qobiliyatlari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'limning uzluksizligi tamoyili ta'lim oluvchi shaxslarning kasbiy kompetensiyalarni egallashlari hamda egallangan sifatlarini yillar davomida rivojlanib borishini qamrab oladi. Mavjud bilimlar ma'lum muddat oralig'ida o'zgarib, yangilanib turishini hisobga olgan holda, o'qituvchilarga istalgan paytda va zarur hollarda mustaqil izlanish olib borishlari uchun imkoniyatlar yaratilishini anglatadi.

Pedagogik texnologiyalarning bosh tamoyillari bilan tanishib oldik. Shu o'rinda haqli savol tug'iladi: biz dars jarayoniga zamonaviy ta'lim texnologiyalarini tatbiq etsak, nimalar sodir bo'ladi? Ta'lim jarayonida quyidagi holatlarni kuzatishimiz mumkin:

Pedagogik jarayonning natijaga ega bo'lishi ta'minlanadi;

Ko'zlangan maqsadga erishish uchun fanga doir eng so'nggi yutuqlardan foydalaniladi;

Faoliyat davomida ortiqcha kuch va mehnat sarfi kamayadi;

Oldindan rejalashtirish va tayyorgarlik ko'rish natijasida dars davomida yuz berishi mumkin bo'lgan turli kamchiliklarning oldi olinadi;

Darsning sifatini oshirish naqsadida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalaniladi.

Pedagogik texnologiyalarning mohiyati hamda mazmunini oydinlashtirishga yo'naltirilgan ilmiy tadqiqotlar, qo'llanma va monografiyalar (V. P. Bepalko, M. V. Klarin, V. V. Guzeev, V. M. Monaxov, V. Yu. Pityukov va boshqalar) tahlillari shuni anglash mumkinki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar tarkibida ushbu qismlar ajralib turadi [7]:

O'qitish jarayonining tashkiliy qismini quyidagilar tashkil etadi:

o'quv-moddiy baza;

poligraf hamda texnik baza;

pedagog va o'quvchi.

O'qitishning mazmunli qismiga quyidagilar kiradi:

kichik hamda katta maqsadlar, o'quv materialining mazmuni.

Texnologik jarayonni tashkil etuvchi qismlar:

o'qitish jarayoni;

o'quvchilarning bilish faoliyati metod va shakllari;

taqdim etilgan dars mazmunini o'zlashtirishni boshqarish bo'yicha o'qituvchi olib boruvchi faoliyat.

O'qitishning tashxis qo'yish va baholash qismini quyidagilar tashkil etadi:

dastlab bilim va ko'nikmalarni ma'lum o'lchovlarga solish;

o'lchov kengligi;

o'quvchilarni baholash.

Aytishimiz mumkinki, zamonaviy pedagogik texnologiyalar bugungi o'qitish jarayonining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. An'anaviy dars tizimidan chetlashgan holda ta'limda yangi metod va usullardan foydalanish o'quvchilar bilimining oshishiga va darsni yanada qiziqarli hamda samarali bo'lishida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kun o'quvchisini odatiy dars o'tish usullari va an'anaviy shakllar bilan ushlab turish mushkul. Shu sababli, zamonaviy pedagoglar va bo'lajak pedagog kadrlar global miqyosda o'qitish tizimida bo'layotgan yangiliklar, yangi usul va ommalashayotgan vositalarni muntazam kuzatib borishlari va amaliyotga tatbiq qilishlari muhimdir. Buning uchun milliy va xalqaro miqyosda chop etilayotgan ilmiy-ommabop nashrlarni kuzatib borish, jahon ta'lim tizimida tatbiq etilayotgan yangiliklardan boxabar bo'lish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qilib aytganda, bugungi kun ta'lim tizimi har qachongidan jadal rivojlanmoqda. Zamonaviy ta'lim talablariga to'laqonli javob bera olish uchun olib borilayotgan izlanishlardan xabardor bo'lish, yangiliklar bilan qiziqish va dars jarayoniga tatbiq qilish muhimdir. Bundan tashqari, bugungi kun pedagogi degan nomga loyiq bo'lish uchun zamonaviy texnologiyalardan, ishlab chiqilayotgan interfaol metodlardan samarali foydalana olish lozim. Kasbiy kompetensiyalarga egalik, chuqur bilim va ifodali nutq egasi bo'lish, darsni ham qiziqarli, ham manfaatli tashkil eta olish, o'quvchilarning sevimli ustoziga aylanish jamiyat uchun foyda keltiruvchi kadrlarni yetishtirishimizga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning «Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2017-yil 20-aprel PQ-2909-son qarori
2. M. Husanxo'jayev. Alisher Navoiy ta'lim-tarbiya haqida. T., 1963, 130-bet
3. Avesto. O'zbekcha tarjima (Asqar Mahkam tarj.) T.:2001
4. Z. F. Sharopova. Ta'lim texnologiyalari – T.: “Navro'z” nashriyoti, 2019. 26-b.
5. O. Hasanboyeva, J. Hasanboyev, H. Homidov. Pedagogika tarixi – T.: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2004. 312 b
6. D. B. Dauletnazarova, L. M. Rajabova. Pedagogika fanini rivojlantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o'rni – Academic research in educational sciences, VOLUME 2 ISSUE 9, 2021.
7. Z. F. Sharopova. Ta'lim texnologiyalari – T.: “Navro'z” nashriyoti, 2019. 84-b.
8. Omonov H. T. va boshqalar. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat – T.: “Iqtisod-moliya”, 2009. – 240 b
9. Q. M. Ahmedov, O. A. Ismoilov. Yangi pedagogik texnologiyalar va ularni joriy qilish muammolari – T.: “Fan va texnologiya”, 2012, 36 b